

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет економічних наук

Кафедра економічної теорії

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь - бакалавр

на тему: «Роль третього сектору у становленні соціальної економіки»

Виконав: студент 4-го року навчання
Спеціальності
051 Економіка

Таран Дмитро Олександрович

Керівник: Шевченко О.О.
Кандидат економічних наук, доцент
кафедри економічної теорії Національного
університету "Києво-Могилянська
Академія"

Рецензент Біла Ірина Сергіївна
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою
«_____»
_»

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 2022
р.

Київ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження третього сектору.....	6
1.1. Третій сектор як економічне явище.....	6
1.2. Структура та функції третього сектору в умовах соціалізації економічних відносин.....	14
РОЗДІЛ 2. Соціально-економічні аспекти розвитку третього сектору...	25
2.1. Протиріччя розвитку третього сектору.....	25
2.2. Чинники розвитку третього сектору.....	28
2.3. Напрями розвитку третього сектору в умовах формування соціально-орієнтованої економіки.....	30
ВИСНОВКИ	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	38

Ринкова економіка не може ефективно функціонувати без розвинутого третього сектору. Його розвиток пов'язаний із проблемами так званих провалів ринку, вирішення яких змушена брати на себе держава, створюючи та фінансуючи державні організації та бюджетні установи в соціальних, культурних, освітніх, наукових та благодійних цілях.

Крім того, фізичні особи як самостійні суб'єкти господарювання мають право захищати свої права та законні інтереси, задовольняти духовні та інші матеріальні потреби, створюючи некомерційні організації. Важливість виконуваних некомерційним сектором завдань робить його успішне функціонування стратегічно важливим для суспільства.

Некомерційний сектор, покликаний вирішувати соціальні, культурні, благодійні завдання, відіграє важливу роль у ринковій економіці. Різне підвищення значення некомерційної сфери у розвитку національної економіки потребує переоцінки традиційно сформованого підходу до її місця та ролі у системі господарювання. В умовах розширення та вдосконалення ринкових відносин економічні проблеми функціонування некомерційного сектора набувають все більшого теоретичного і практичного значення.

Дослідження діяльності некомерційних організацій має базуватися на економічній теорії, яка пояснює причинно-наслідкові зв'язки та детермінацію розвитку некомерційного сектора, основи його взаємодії з іншими секторами національної економіки. Розгляд практичної діяльності некомерційного сектора та її теоретичний аналіз дозволять розкрити конкретні механізми, що забезпечують ефективний стійкий розвиток та покращення на цій основі рівня та якості життя населення.

У зарубіжній та вітчизняній літературі ставляться та досліджуються важливі теоретичні та методологічні питання, що стосуються становлення та розвитку некомерційного сектора економіки, інституційно-економічних засад його функціонування, формування стратегій та моделей відтворення, механізмів державного регулювання соціальної сфери.

Імпульсом до вивчення некомерційного сектора стало широке поширення в зарубіжній літературі наукових досліджень з теорії та практики соціального ринкового господарства: Ф. Бем, Х. Ламперт, А. Мюллер-Армак, В. Ойкен, В. Ріпке, Л. Хайнц, Л. Ерхард та ін.

У вітчизняній літературі інтерес до дослідження проблематики розвитку некомерційного сектора виявився порівняно недавно, у зв'язку з переходом до ринкових відносин. Концептуальні підходи до дослідження некомерційного сектора викладені в роботах Л.І. Якобсона, Є.Н. Жільцова, Г.А. Ахінова, Е.В. Пономаренко, В.А. Ісаєва, Б.Л. Рудника, С.В. Шишкіна, К.П. Тадорашка, Г.С. Білолюбський, Г.Г. Васильєва, Н.Г. Привалова. Докладно аналізуються різні форми некомерційних організацій, умови та ефективність їх діяльності, проблеми ресурсного забезпечення, структура доходів та витрат НКО, перспективи покращення їх становища в емпіричних дослідженнях І. Мерсіянової, В.М. Сановича, Я. Кузьміна, В. Беневоленського, Т.Юр'євої, М. Ліборакіної.

Незважаючи на інтерес сучасних дослідників до некомерційного сектору в Україні, додаткового аналізу вимагає обґрунтування нової ролі некомерційних організацій у наданні соціально значущих послуг населенню, виявлення факторів, що прискорюють і гальмують розвиток некомерційного сектора, глибоке дослідження протиріч цього процесу, обґрунтування особливостей моделей відтворення некомерційного сектора форм міжсекторної взаємодії НКО, бізнесу та держави на сучасному етапі.

Таким чином, дослідження змісту, напрямів та перспектив розвитку некомерційного сектора в умовах формування соціально-орієнтованої економіки являють собою самостійну теоретичну та практичну проблему, та входить до числа фундаментальних напрямів економічної теорії

Метою проведеного дослідження є комплексний всебічний аналіз теоретико-методологічних основ, змісту та напрямів розвитку економічних відносин у некомерційному секторі економіки.

Відповідно до поставленої мети в роботі поставлено наступні завдання:

- дослідити третій сектор як економічне явище;

- визначити структуру та функції третього сектору в умовах соціалізації економічних відносин;
- визначити протиріччя розвитку третього сектору;
- дослідити чинники розвитку третього сектору
- визначити напрями розвитку третього сектору в умовах формування соціально-орієнтованої економіки.

Об'єктом дослідження в роботі виступає некомерційний сектор, його взаємозв'язок та взаємодія з іншими секторами національної економіки.

Предметом дослідження є соціально-економічні відносини між інституційними одиницями у некомерційному секторі та іншими суб'єктами економіки, що формуються у процесі розвитку, становлення та функціонування некомерційного сектору.

Теоретичною основою проведених досліджень послужили навчальна та наукова література, монографії та дисертації вітчизняних економістів у галузі економіки, менеджменту, маркетингу, матеріали мережі Інтернет, наукові журнали, статті та публікації.

Для вирішення поставлених завдань були використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: аналізу та синтезу, метод статистичного аналізу, метод варіації та взаємозв'язків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ

1.1. Третій сектор як економічне явище

Сучасна економіка являє собою економіку змішаного типу, яка характеризується наявністю різноманітних форм власності та способів господарювання, об'єднанням ринкових, державних та громадських механізмів регулювання. Особливим типом змішаної економіки є модель соціальної ринкової економіки, яка демонструє необхідність активної ролі держави не лише у регулюванні економічних процесів, а й у вирішенні складних завдань соціального розвитку суспільства. Основна відмінність такої економічної системи є націленість на досягнення балансу між економічною ефективністю та соціальними гарантіями і соціальною справедливістю [21, с. 69].

Існує певна частина економічного простору, де ринок не може виконувати або виконує частково свої функції, і цю нішу займає суспільний сектор, у якому виробляються економічні блага особливого роду – суспільні блага. У переважній більшості випадків блага не можуть бути предметом купівлі та продажу. Тому замість модифікації умов, за яких досягається максимізація прибутку, можна зорієнтувати деякі ланки економіки не так на отримання прибутку, як на досягнення соціальної мети та стабільне виробництво окремих, вузько спеціалізованих видів благ.

Вади ринку виникають головним чином у ході виробництва та споживання окремих, специфічних видів товарів та послуг. Отже, саме у даних зонах довготривала фіксація профілю організації (обмеження можливостей диверсифікації) та послаблення її інтересу до отримання максимально можливого прибутку часто допустимі та доцільні.

Структура суспільного сектора неоднорідна і складається з трьох підсекторів: державного, добровільно-громадського та змішаного. Віднесення інституційних структур до державного чи власне громадського сектора провадиться за видом фінансування: кошти держбюджету – до державного сектору, благодійні та громадські кошти – до громадського сектору. У громадському секторі важливе місце займають такі структури, як некомерційні та благодійні організації [20].

Друга половина минулого століття охарактеризувалася переходом до постіндустріального типу розвитку ринкових економічних систем. Однією з

головних рис, що визначають приналежність певної економіки до цього типу, є принципово інша роль у її структурі сфери послуг. Така зміна знайшла вираження у значному підвищенні питомої ваги сфери послуг у суспільному виробництві та у структурі загальної зайнятості населення, внаслідок чого ця сфера стала домінуючою. Якісна сторона цієї зміни характеризується високим ступенем розвитку «третього сектора» економіки, і ця якісна трансформація доповнюється реструктуризацією світової торгівлі та інших сторін інтернаціоналізації світового господарства. У 1940-ті роки економісти Ж. Фурастьє та К. Кларк, екстраполювавши тенденції випереджального розвитку нематеріального сектору виробництва, визначили суспільство майбутнього як суспільство послуг.

Зниження ефекту граничної корисності товарів та послуг, що спостерігається зі зростанням доходів, дозволяє говорити про перспективи випереджального розвитку сектору послуг, що відповідають найвищим потребам людини – спілкуванню, соціальному визнанню та самореалізації. Тому, можна вважати що друга половина ХХІ ст. буде характерною переходом до економіки неринкових послуг.

Друга половина минулого століття характеризується швидким розвитком громадських організацій, що відрізняються особливим типом господарювання – некомерційним, і у багатьох країнах недержавні некомерційні організації стали розглядатися як третій сектор економіки. Враховуючи, що кількість людей, охоплених програмами некомерційного сектору, невпинно зростає, можна стверджувати, що цьому сектору економіки надалі належатиме особлива роль у розвитку громадянського суспільства [17, с. 62]. Розглянемо більш детально підходи до визначення понять третій сектор та некомерційна організація (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до визначення понять третій сектор та некомерційна організація

Джерело	Визначення
[24, с. 77]	Третій сектор об'єднує організації, які: здійснюють свою діяльність переважно для досягнення соціальних цілей, а не задля отримання прибутків; є незалежними від держави, тому що керівництво здійснюється

	незалежною групою людей; вкладають усі фінансові надходження у послуги які надають, чи у діяльність самих організацій
[25, с. 28]	Некомерційна організація – це організація, які утворюються на добровільній основі з метою забезпечення актуальних соціально-економічних потреб населення та не має на меті отримання прибутку від своєї діяльності
[21, с. 76]	Некомерційні організації – це підприємства, установи та організації, основною метою діяльності яких є не одержання прибутку, а здійснення благодійної та меценатської діяльності, а також іншої діяльності, передбаченої законодавством

Відповідно до даних, наведених у таблиці 1.1 можна зробити висновок про те, що «третій сектор» – це збірне поняття, що об'єднує організації, які виникають і діють у різних галузях економіки (освіта, культура, мистецтво, сфера послуг тощо) на неприбутковій основі та відіграють важливу роль у досягненні цілей сталого розвитку, надання благодійної допомоги, захисту прав і свобод людини, організації дозвілля, створення можливостей для людського розвитку, допомоги у вирішенні багатьох соціальних питань і викликів, надання культурних, освітніх та інших послуг.

Визначення поняття «некомерційна організація» передбачає особливий підхід до функціонування організації та її оподаткування. Метою організації є не отримання прибутку, а забезпечення суспільного розвитку.

В Україні діяльність некомерційних організацій регулюється низкою законодавчих актів, серед яких закони «Про громадські об'єднання» (2012 р.), «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2012 р.), «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (1999 р.), «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998 р.). Згідно з досить поширеною концепцією, ці організації можуть отримувати додаткові державні стимули, за умови прозорості та контролю держави та суспільства, оскільки ці організації можуть брати на себе певні функції держави. Державні закони мають захищати відкритість та незалежність неприбуткових організацій та підвищити їх здатність до самоврядування.

Отже, підставою для віднесення тієї чи іншої організації до третього сектора є її відповідність низці вимог. Розглянемо їх більш детально.

1. Неприбуткова діяльність. Прибуткова діяльність не може бути метою діяльності НКО. Це не означає, що організація не може залучати комерційну складову, яка приносить дохід, але це означає, що така діяльність не може бути основною. Наприклад, благодійні фонди можуть інвестувати гроші в проекти або цінні папери, але це робиться лише з однією метою – для збору коштів для фінансування благодійних організацій або НКО, які існують для вирішення питань і завдань, що мають відношення до діяльності благодійної організації.

2. Ці організації не створюються державою чи урядом. Тобто засновником неприбуткової організації не можуть бути органи державної влади та місцевого самоврядування на підставі закону чи публічного акту відповідного органу. Також органи державної влади не можуть контролювати або керувати діяльністю неприбуткової організації. Однак за певних обставин, наприклад, при соціальній приватизації соціальних інститутів (із збереженням функцій), вони можуть бути перетворені на неприбуткову організацію – установу. Зокрема, це можуть бути поліклініки, бібліотеки, дитячі садки тощо. Тоді її співзасновниками чи засновниками можуть бути окремі органи місцевого самоврядування та органи державної влади, але ця організація буде юридичною особою приватного права.

3. Організація повинна бути корисною. За цією ознакою розрізняють такі організації: взаємовигідні або приватно корисні організації – організації, створені з метою діяльності в інтересах учасників організації. Наприклад, клуб молодих матерів, клуб рибалок, мотоклуб; громадсько-корисні організації – вони займаються питаннями, які є актуальними для суспільства, сприяючи благодійності, розвитку культури, науки, освіти, навколишнього середовища, надання соціальних послуг тощо.

4. Добровільність. Некомерційна організація створюється за бажанням особи або кількох осіб, які стають її засновниками. При цьому особа повинна мати повне право вийти з організації.

5. Самоврядування. Управління неприбутковою організацією здійснюється відповідно до її установчих документів і здійснюється її членами. Норми права є такими, що правилами щодо створення та діяльності неприбуткових організацій встановлюються мінімальні вимоги до формування установчих документів та правил самоврядування. Наглядова рада може бути вищим органом управління установами чи фондами. Формується спочатку засновниками, а згодом згідно з установчим актом. Збори членів можуть бути вищим керівним органом організації.

У сучасній розвиненій ринковій економіці некомерційні структури стають дуже популярними та важливими організаціями для включення приватних коштів та капіталу, що зумовлюється ростом їх соціальної відповідальності щодо задоволення культурних, науково-освітніх та суспільно-корисних потреб людей, та зацікавленістю в некомерційних структурах таких власників приватного капіталу, які схильні до ризикового бізнесу, особливо у період зростаючої невизначеності економічної кон'юнктури.

Розвиток та артикуляція неринкових потреб людини призведе до випереджального розвитку швидкозростаючого сектора економіки – сектора некомерційних послуг (освіта, виховання, психологічний розвиток).

Зі зростанням доходу люди будуть з усе більшим інтересом і бажанням брати участь у виробництві неринкових послуг, не отримуючи за це матеріальної винагороди. Зрушення вгору ієрархії потреб Маслоу посилять потребу у творчості, стимулюючи здійснення діяльності, що не має комерційної спрямованості, але забезпечує суспільне визнання та особисте задоволення.

Що ж до споживання неринкових послуг, то попит на них також буде зростати в міру зниження граничної корисності споживання ринкових товарів та послуг.

Всупереч зростаючій ролі третього сектора (у світлі зростання світової тенденції урядів передавати третьому сектору соціальні функції), він залишається у суперечливому положенні.

Переважна двосекторна модель соціального життя (яка розглядає лише державу та бізнес) у більшості країн домінує настільки, що не дозволяє розпізнати масштаб «третього сектора» неурядових некомерційних організацій. У всіх країнах поінформованість про цей сектор економіки вкрай низька. Третій сектор часто ігнорується в офіційній економічній статистиці (навіть у такій країні, як США, у якій концепція некомерційного сектора визнається давно). В інших країнах, наприклад у Японії, можливість створити некомерційну організацію вважається не правом, а привілеєм, який відповідні міністерства можуть за своїм розсудом надати або відмовити у її наданні.

В даний час дуже важливо поширювати інформацію про третій сектор, інтегрувати його у процеси розробки державних та регіональних бюджетів. Не можна забувати і про оптимальне правове середовище діяльності організацій третього сектора. Виходячи з передумови, що некомерційні організації діють відповідно до встановленого законодавства, повинні бути максимальною мірою спрощені інші процедури, що дозволяють їм отримати правовий статус та пільговий податковий режим.

Не менш важливими є заходи щодо забезпечення відповідальності організацій третього сектора – вироблення власних етичних кодексів та власних систем підзвітності.

Третій сектор у майбутньому буде змушений підвищувати свої вимоги до ефективності управління, а також удосконалювати власні системи управління, що є показником професійних здібностей та зростання. У багатьох країнах навчання менеджерів для некомерційного сектора була максимально обмеженою, і часто така практика пояснювалася специфічним характером некомерційних організацій – очікуванням, насамперед всього, допомоги добровольців у цьому напрямі та ігноруванням професійних норм[16, с. 32-34].

У разі забезпечення легітимності третього сектора у вирішенні ключових суспільних проблем виникне необхідність переглянути ставлення до рівня професіоналізму працюючих у цьому секторі фахівців.

На наш погляд, існує принаймні два способи вирішення цієї проблеми:

1. Здійснення особливої підготовки некомерційних менеджерів, націленої на покращення їх управлінських здібностей, що є критичною якістю для даного сектора.

2. Поряд із культивуванням індивідуальних здібностей некомерційних менеджерів, створення інфраструктури мережі інститутів, які зможуть довгий час зберігати ефективність некомерційних організацій. Такі інститути здатні надавати джерела інформації, забезпечувати підготовку та підтримку третьому сектору. Інфраструктурні організації цього типу відіграють ключову роль у бізнесі, тому мають розвиватися й у третьому секторі економіки.

Загальновідомо, що ніяка діяльність неможлива без фінансів. Дійсність ставить некомерційні організації в жорсткі умови професійного управління наявними засобами та залучення нових.

Приватна благодійність є ключовою умовою незалежності третього сектора, але не має бути єдиним джерелом підтримки. Коли закордонна підтримка вичерпується (що відбувається майже завжди), вакуум, що утворився, повинен бути заповнений зростанням підтримки з боку вітчизняних спонсорів. Необхідно розповсюджувати концепцію приватної благодійності, причому не тільки серед забезпечених і багатих – благодійність необхідно представляти як моральне зобов'язання для всіх соціальних верств. Це означає нове ставлення з боку бізнесу, а також готовність частини організацій третього сектора знаходити нові способи взаємодії з фірмами та підприємництвом.

З іншого боку, третій сектор не повинен опинитися в пастці повної залежності, покладаючись лише на приватну філантропію.

Справді, вона одна із довгострокових джерел його підтримки, але не має переважного характеру. У всіх сучасних економіках домінуючим джерелом фінансування некомерційних організацій є держава. Це результат дискреційної політики щодо третього сектору, коли некомерційні організації використовуються для надання послуг у соціальній галузі. Для того щоб не було перекосів в жодну зі сторін, оптимальним рішенням є використання урядової підтримки у поєднанні з пошуком інших джерел підтримки.

Зниження витрат комунікації, викликане поширенням електронних комунікацій, створює причини швидкого розширення числа та впливу транснаціональних некомерційних організацій.

Саме вони будуть здатні взяти на себе рішення багатьох глобальних проблем, що на міжурядовому рівні стримується внаслідок особливості політичної системи національних держав.

Створюючись людьми, об'єднаними єдиною метою, такі міжнародні організації виявляються значно ефективнішими виразниками інтересів людей у сфері глобальних проблем, ніж державні структури, дії яких багато в чому залежать саме від короткострокових інтересів нинішнього політичної думки. Система міжнародних некомерційних організацій дозволяє людям власноруч розробляти альтернативні державі механізми для створення та регулювання глобальних суспільних благ, не залежні від політичної кон'юнктури [17, с. 62].

Спостережувана конкуренція різних некомерційних організацій за обмежені грошові пожертвування дозволяє розраховувати на їхню еволюцію у бік підвищення ефективності.

Внаслідок обмеженості залучених коштів та капіталу у сферу некомерційних організацій створює конкуренцію, що спонукає їх до еволюції у бік більшої ефективності.

Таким чином, розвиток третього сектору економіки дозволяє говорити не лише про можливість демократизації політичної системи держав та світу, а й про створення нових діючих, альтернативних державі, механізмів для вирішення та регулювання глобальних проблем.

1.2. Структура та функції третього сектору в умовах соціалізації економічних відносин

Некомерційний тип господарювання має такі особливості:

1. Доходи, що отримуються при цьому типі господарювання, не набувають форми прибутку. Доходи не розподіляються між власниками або засновниками некомерційних організацій, тому ці організації також називають

неприбутковими. Разом із державними бюджетними установами вони формують неприбутковий третій сектор економіки.

Водночас перевищення доходів над витратами (квазі прибуток) некомерційних організацій може бути спрямовано як на підтримку діяльності організації, так і на розвиток та покращення їхньої ефективності.

Некомерційний тип господарювання орієнтується на максимізацію досягнення специфічних цілей організації, зафіксованих у її статуті. Головним завданням некомерційних організацій є задоволення соціальних, духовних, благодійних, культурних, освітніх та інших потреб.

2. Капітал некомерційних організацій утворюється завдяки:

- всьому населенню у вигляді державних субсидій та податкових пільг;
- членських внесків;
- благодійних вкладів,
- майнових внесків організацій та приватних осіб;
- доходу від підприємницької діяльності організації, необхідної для досягнення суспільно-корисних цілей, заради яких організація створена.

Базуючись на видах утворення капіталу некомерційної організації, їх поділяють на наступні типи, що наведені на рис. 1.1.

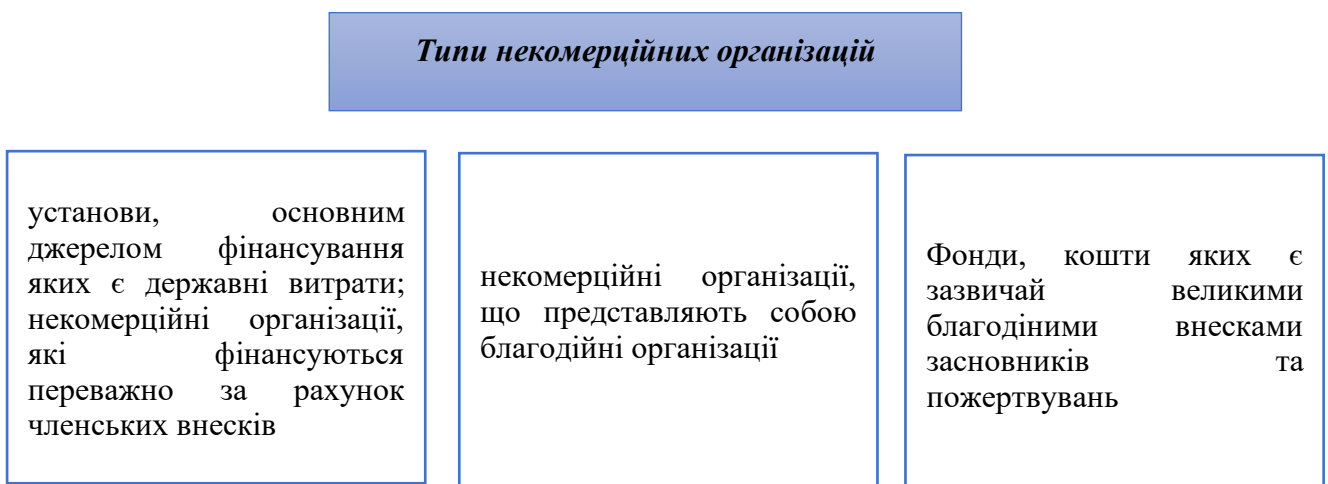

Рис. 1.1. Типи некомерційних організацій

Джерело: складено автором на основі [12, с. 770]

На відміну від комерційних організацій, які існують задля отримання прибутку, некомерційні організації мають за мету вирішити суспільні проблеми, а доходи організації йдуть на підтримку її діяльності.

До першого типу некомерційних організацій належить установа, що створюється власником для здійснення соціально-культурних та інших функцій некомерційного характеру. Найпоширенішим видом такої некомерційної організації є державна організація, капітал та фінансування якої утворюють бюджетні кошти. Вона має право управління, тобто правоволодіння, користування та розпорядження закріпленим за нею майном.

До другого типу некомерційних організацій відносяться соціальні, культурні, релігійні організації, союзи, об'єднання, асоціації, відмінністю яких є їх організація на основі членства та фінансування переважно за рахунок внесків учасників. Такі організації утворюються громадянами зі спільними інтересами задля вирішення певних суспільних проблем. Власники та учасники не зберігають за собою право на капітал, що внесли до організації, не несуть відповідальності за фінансові зобов'язання цих організацій та їхніх членів. Вони можуть здійснювати прибуткову діяльність лише для досягнення своєї суспільної мети.

Третій тип некомерційних організацій - фонди, які засновані приватними фізичними або юридичними особами, не мають членства, а капітал утворюється внаслідок великих благодійних внесків та пожертвувань. Кошти та майно, передані фонду його засновником, є належать фонду. Фонди також мають право займатись прибутковою діяльністю задля вирішення проблем та досягнення цілей заради яких фонд був створений.

За даними державного комітету статистики [27], станом на 31 грудня 2021 р. в Україні було зареєстровано 17 926 благодійних організацій. Найбільшими з них є МБФ «Альянс громадського здоров'я», БФ Ріната Ахметова «Розвиток України», БО «Мережа», БО БФ «Квітучий край», МФ «Відродження». За регіонами головний офіс відносної більшості ТОП- 100 БО розташований в Києві (36%), найменше їх на Сході (7%). Більшість БО

існують лише «на папері», весь основний благодійний бюджет України складають 500-1000 організацій.

Розподіл витрат фондів за сферами надання допомоги наведений на рис. 1.2.

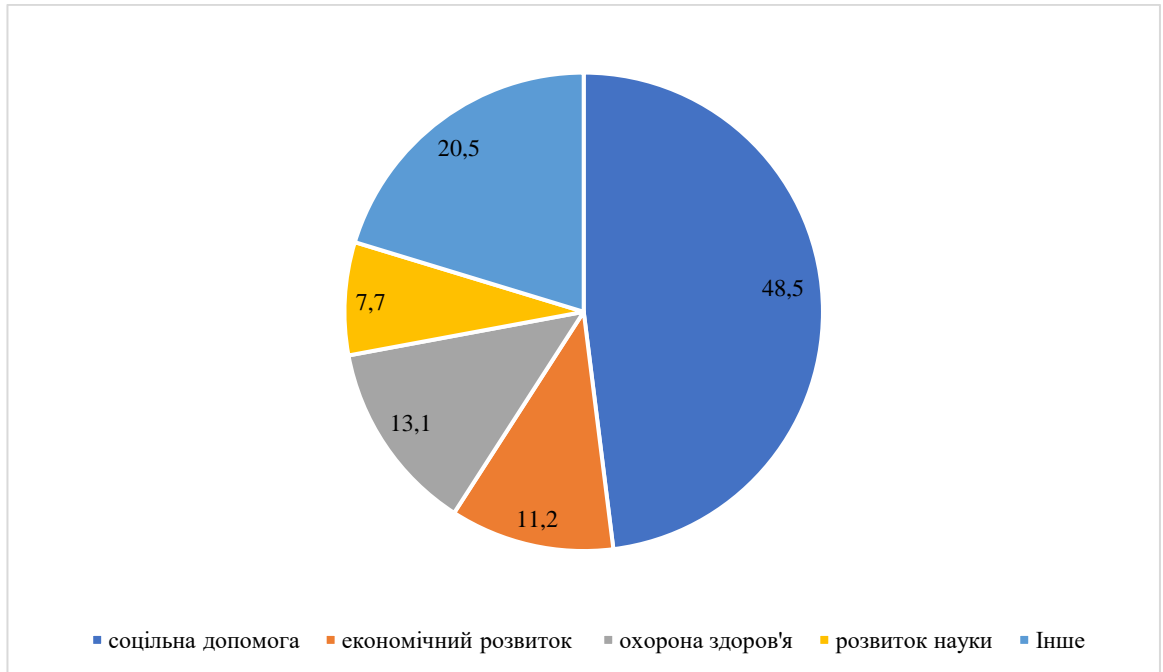

Рис. 1.2. Розподіл витрат благодійних фондів за сферами надання допомоги [26]

Особливе місце некомерційні організації займають у так званих перехідних економіках, де останнім часом третій сектор економіки стає реальним економічним чинником. Як і в багатьох інших країнах, він займає значну частину ВВП і надає все більше нових робочих місць. Діяльність некомерційних організацій реалізується насамперед у соціальній сфері, де відчувається гостра нестача коштів держави. Багато з цих організацій залучають у країну кошти міжнародних організацій.

Некомерційні організації відіграють важливу роль у розвитку демократії. Вони представляють інтереси різних груп суспільства, що забезпечують їм широкі можливості для участі у процесі вироблення та прийняття рішень, формують суспільну думку. Це, у свою чергу, сприяє виникненню у громадян почуття патріотизму та відповідальності, формуванню активної життєвої позиції, самоорганізації та самоврядування.

Дані організації займаються захистом прав людини через механізми суспільної експертизи та контролю сприяють прозорості та ефективності роботи державних служб та судової системи.

Третій сектор здатний виконувати функцію альтернативи державі у випадках, коли держава діє неефективно, або функціонувати незалежно від неї. Роль третього сектора у здійсненні економічних процесів зростає та визначається трьома основними фактами [1, с. 8]:

- 1) діє там, де існують провали держави;
- 2) сприяє підвищенню алокаційної ефективності;
- 3) залучає ресурси для своєї діяльності та здійснює перерозподільні процеси на добровільній основі.

Сутність некомерційного сектора національної економіки проявляється у тих функціях, які він виконує. Слід зазначити, що функції некомерційного сектора України сформувалися під час тривалої еволюції національної економіки.

Різні соціально-політичні катаклізми та торгово-економічні особливості розвитку української держави призвели до формування специфічного некомерційного сектора, що помітно відрізняється від некомерційного сектора США, Японії та держав Західної Європи. Формування та еволюція некомерційного сектора України проходили протягом усього шляху розвитку української державності та відповідної структури національних економічних відносин.

Некомерційний сектор виконує своє призначення у ринковій економіці шляхом реалізації своїх функцій (табл. 1.2).

Економічна функція некомерційного сектора має надзвичайно складний зміст, включає різноманітні підфункції: виробничу, мобілізаційну, фінансову, інвестиційну, посередницьку, перерозподільну, стабілізаційну.

Головне призначення некомерційного сектора – задоволення потреб населення у соціально значущих послугах та суспільних благах. В зв'язку з цим першорядне значення має виробнича функція.

Якості та функції третього сектору

Функції	Якості	Результат		
Економічна	<ul style="list-style-type: none"> - здатність виробляти суспільно корисні товари та послуги; - здатність забезпечити стабілізацію та інтеграцію економіки; - сприяти зниженню витрат та підвищенню ефективності економіки; - здатність підвищувати конкурентоспроможність економіки; - розвиток конкурентних відносин; - здатність забезпечувати зайнятість та самозайнятість; - мобілізація фінансових засобів та концентрація ресурсів; - перерозподіл доходів; - відтворення людського капіталу; - інвестиції в основний капітал 	Економічна ефективність	Суспільне благополуччя	
Соціальна	<ul style="list-style-type: none"> - участь у соціальній політиці; - соціальна підтримка населення; - формування соціального капіталу; - поліпшення соціального клімату; - забезпечення соціальної стабільності; - охорона здоров'я; - розвиток фізичної культури та спорту; - збереження та примноження освітнього, наукового, духовного потенціалу суспільства 	Соціальна справедливість		
Інституціональна	<ul style="list-style-type: none"> - формування громадянського суспільства; - участь у громадському управлінні; - створення мережі інститутів; - здатність координації дій різноманітних груп; - захист інтересів та прав споживачів; - підтримка екологічної безпеки; - вирішення конфліктів та суперечок; - надання юридичної допомоги; - збереження культурно-історичної національної спадщини; - моніторинг громадської думки та ін. 	Громадянське суспільство		

Джерело: складено автором на основі [2]

У сучасних умовах виробництво та реалізація благ та послуг колективного користування забезпечуються державним, ринковим та некомерційним секторами економіки, де кожен сектор займає власну нішу. Реальний попит на суспільні блага дуже диференційований за вертикаллю. Державний сектор – виробництво громадських благ задля забезпечення гарантії споживання на мінімальному рівні; ринковий сектор – на максимальному рівні платоспроможного попиту; некомерційний сектор – виробництво благ та послуг понад мінімальні державні гарантії.

Некомерційні організації (далі – НКО) купують та виробляють товари та послуги, необхідні для їх діяльності, стимулюючи цим сукупний попит та збільшуючи сукупну пропозицію. При цьому НКО працюють у нішах, які за природного стану справ на вільному та конкурентному ринку не зацікавили б комерційний сектор, оскільки дають надто низькі норми прибутку. Проте це сприяє розвитку конкурентних відносин у національній економіці.

Через НКО здійснюється різноманітна діяльність з виробництва та розподілу суспільних благ у сфері соціальної підтримки населення, культури, освіти, захисту довкілля тощо.

Найважливіше завдання НКО – забезпечувати ефективно та гнучке надання суспільно значущих послуг. НКО насичують ринок і створюють інфраструктуру для малозабезпечених громадян. В результаті знижується рівень бідності та збільшується кількість потенційних покупців для бізнесу та кількість платників податків для держави.

Некомерційні організації ефективно надають послуги населенню, вони відрізняються не лише здатністю оперативно реагувати на потреби різних соціально-демографічних груп, нові соціальні виклики та проблеми, а й низькими адміністративними витратами, здатністю залучати добровольців. Діяльність НКО допомагає покращити показники рівня освіти та охорони здоров'я нації, що забезпечує відтворення людського капіталу та, згідно з сучасними дослідженнями, збільшує ефективність економіки та забезпечує вищі темпи економічного зростання.

Мобілізаційна функція полягає у здатності концентрувати матеріальні та трудові ресурси, недоступні ні державному, ні комерційному сектору для вирішення соціальних завдань. З цих позицій важливу роль некомерційний сектор може грати у забезпеченні зайнятості та самозайнятості населення, найбільша активність досягається при залученні до економічної діяльності соціально вразливої частини населення (інваліди, батьки дітей-інвалідів, безробітні жінки старшого віку) і т.д.). З погляду зайнятості за своїми функціями некомерційний сектор схожий з малим бізнесом, однак він додатково забезпечує соціально-психологічну підтримку співробітників та добровольців, найактивніший у залученні до економічної діяльності соціально вразливої частини населення.

НКО беруть участь у перерозподільних процесах. У разі благодійності фізичної чи юридичної особи перерозподіл здійснюється між спонсором та одержувачем благодійної допомоги у грошовій чи натуральній формі. Через залучення добровільних пожертвувань перерозподіляються ресурси від найбільш заможних громадян до найменш захищених верств населення. Якщо НКО виконують державне замовлення, перерозподіляються кошти платників податків [1, с. 8].

Некомерційні організації створюються переважно для досягнення широкого спектра цілей у сфері задоволення духовних та інших нематеріальних потреб громадян, захисту прав, законних інтересів громадян та організацій, вирішення спорів та конфліктів, надання юридичної допомоги, а також інших цілях, вкладених у досягнення суспільних благ, тобто діяльність некомерційних організацій спрямована на досягнення соціально значимих цілей, задоволення вітальних соціальних потреб, недостатня увага до яких може призвести до соціальної кризи. Якщо некомерційний сектор не в змозі самостійно задовольнити суспільні потреби, він грає посередницьку роль між державою та суспільством, сигналізуючи про небезпечну ситуацію.

Некомерційні організації, головним чином благодійні фонди, що акумулюють значні фінансові кошти, виходячи з яких некомерційний сектор

отримує можливість реалізовувати інші важливі функції тісно пов'язані з попередньою інвестиційною функцією

Соціальна функція некомерційного сектора. У процесі еволюції ринкової системи посилюється роль некомерційного сектора як чинника соціалізації економічних відносин. Це зумовлено змінами у потребах, у зростанні ролі таких мотивів діяльності людей, як комфортність довкілля та можливість формувати її на свій розсуд, духовні та моральні цінності.

Некомерційні організації роблять свій внесок у забезпечення цих умов, заповнюючи неефективні ринкові ніші. Діяльність некомерційних організацій сприяє соціальній стабільності, досягненню нової якості економічного зростання, розвитку інноваційних технологій, збереженню та примноженню освітнього, наукового, духовного потенціалу суспільства,

Некомерційний сектор за допомогою соціальної функції сприяє підтримці принципу соціальної справедливості у задоволенні потреб населення у соціальних послугах, пом'якшує соціальну нерівність та знижує диференціацію у споживанні мериторних благ.

Некомерційні організації вносять до соціальної сфери елементи конкуренції. Створюючи конкуренцію державним структурам, НКО збільшують ефективність функціонування системи надання соціальних послуг загалом. Поліпшення ефективності означає, що для того ж обсягу соціальних функцій з економіки буде вилучено меншу кількість ресурсів (тобто з'явиться можливість зниження податкового навантаження), а значить, більшу кількість ресурсів можна буде інвестувати у забезпечення зростання добробуту у майбутньому.

Діяльність НКО допомагає покращити показники рівня освіти та здоров'я нації, що, згідно сучасним дослідженням, збільшує ефективність економіки та забезпечує високі темпи економічного зростання. Поліпшуючи соціальний клімат, НКО впливають на забезпечення соціальної та політичної стабільності, які є необхідними умовами для економічного зростання. Крім того, некомерційний сектор виробляє специфічний продукт – соціальні інновації, які після апробування у недержавних соціальних організаціях

стають частиною державної політики. Прикладом можуть бути реабілітаційні програми для дітей-інвалідів, кризові центри для постраждалих від насильства тощо [4, с. 85].

Інституційна функція некомерційного сектору. НКО, представлені політичними партіями, громадськими рухами, беруть активну участь у процесі управління суспільством, становлення та розвитку демократії, формування організаційних основ громадянського суспільства. Суспільне управління спирається на закони і намагається не суперечити їм, але громадські структури не примушують виконувати їх. Громадське управління ґрунтується на громадській думці, яка формується шляхом поширення інформації. У цивільному суспільстві НКО стають необхідні державі.

Структури НКО дозволяють фінансувати виборчу кампанію, підтримують демократичний імідж держави. За допомогою суспільного вибору забезпечується захист законних інтересів громадян та конституційних свобод. НКО беруть участь у формуванні та функціонуванні найважливішого системотворчого інституту – політичної системи (партій).

Некомерційні організації роблять внесок у підвищення якості прийнятих рішень у галузі державного управління, а також у зміцнення контролю над їх реалізацією. Ця діяльність здійснюється за допомогою проведення різних незалежних експертиз, державно-громадських консультацій, моніторингу результативності державних соціальних програм, громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів тощо. Важливе значення має також контроль з боку громадськості, насамперед асоціацій споживачів та екологічних організацій, за функціонуванням бізнесу, діяльність із захисту прав споживачів, екологічної безпеки та ін.

Інституційна функція проявляється у формуванні нових різномірних феноменів некомерційного сектора, таких як інститути рекрутингу потенційних учасників добровільної взаємодії на основі значущих їм стимулів, інститути легалізації (приватним випадком виступає реєстрація НКО), інститути влади та підпорядкування всередині організацій, інститути

залучення та розподілу ресурсів, інститути моральної підтримки або тиску з боку суспільства та держави та ін.

Таким чином, однозначно визначити роль та функції третього сектора у вітчизняній економіці дуже складно через величезну різноманітність типів НКО, форм та завдань, які вони виконують. У зв'язку з цим у роботі виділено основні, найістотніші функції НКО: економічну, соціальну та інституційну. Разом з тим історичну роль некомерційних організацій у становленні держави добробуту важко переоцінити, оскільки вони ініціюють цей процес знизу, привносячи до суспільних відносин нові елементи самоврядування, акцентуючи пріоритет соціальних та духовних цінностей, формуючи впевненість громадян у паритетності їх статусу щодо держави та соціальних інститутів. Загалом широкий спектр функцій некомерційних організацій дозволяє із синергетичним ефектом забезпечити підвищення суспільного добробуту країни.

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТРЕТЬОГО СЕКТОРУ

2.1. Протиріччя розвитку третього сектору

Покликані, в першу чергу, вирішувати проблеми суспільства – соціальні, правові, екологічні та багато інших – некомерційні організації самі зіштовхуються з цілою низкою перешкод, що заважають їм ефективно здійснювати свою діяльність. Перелік таких бар'єрів, як у розумінні самих учасників НКО, так і з точки зору сторонніх експертів і суспільної думки, вкрай різноманітний: йдеться про складнощі у взаємовідносинах з владою, фінансові труднощі, недосконалість правового регулювання сектора, внутрішні проблеми (нестача професіоналізму, структурні недоліки) і т.д.

Велика кількість експертних центрів та громадських структур, вивчаючи активність НКО, дають дуже скептичні оцінки розвитку інститутів громадянського суспільства. Проте, незважаючи на різний характер оцінних суджень, можна виділити ряд збігів [6, с. 18].

Зокрема, жодна зі сторін не приділяє достатньої уваги проблемам у сфері комунікацій та інформаційної взаємодії. На чільне місце ставляться переважно правові та фінансові аспекти діяльності некомерційних організацій, досить багато говориться про незрілість громадянського суспільства в країні в цілому і про недоліки загальнополітичного контексту, тоді як комунікаційні складові та особливості інформаційного поля або взагалі не розглядаються як значущі перешкоди для розвитку некомерційного сектора, або аналізуються в останню чергу.

Актуальність саме комунікаційного підходу до виявлення бар'єрів у галузі розвитку третього сектора пояснюється наступними факторами: зміцненням владних інститутів, громадські організації займаються завданнями підтримки соціально незахищених верств населення, правовим захистом, організацією дозвілля, соціальною реабілітацією і т.д. Основні функції громадських організацій, що виділяються більшістю політологів – артикуляція і агрегація інтересів, інформативна функція і функція формування політичних еліт. Таким чином, в основі діяльності некомерційних організацій лежать комунікації, оскільки саме вони дозволяють громадським об'єднанням виробити загальногрупові цілі (агрегація інтересів); донести вироблену концепцію до цільових аудиторій (інформативна функція) та сформувати успішні канали зворотного зв'язку (функція формування політичних еліт)

По-друге, сучасний етап розвитку інформаційних технологій не може не впливати на діяльність некомерційних організацій. Фактори комунікативного простору найчастіше є визначальними з точки зору ефективності роботи НКО. Ця теза підтверджує поділ суспільно-політичних організацій, що стало загальноновживаним, на «нові» і «старі» з точки зору використання ними нових інформаційних технологій і комунікаційних практик.

Незрілість громадянського суспільства – окремий аспект, виділений представниками НКО: вони відзначають правову безграмотність як наслідок відсутності освіти, байдужість громадян, небажання вирішувати власні проблеми, відсутність активної громадянської позиції серед молоді та духовне виродження. Невдоволення у представників НКО викликає не тільки реакція громадськості, а й позиція бізнесу та влади: останні звинувачуються в недовірі до громадських організацій та незацікавленості у спілкуванні [16, с. 30].

Наступний блок проблем, так чи інакше пов'язаних з комунікаціями, відноситься безпосередньо до внутрішніх недоліків самих НКО і представляє собою ширший перелік. Насамперед йдеться про нестачу взаємодії між самими НКО, у тому числі: бар'єри між новими і старими НКО; розрізненість, розкоординованість НКО, відсутність комунікацій між НКО, низька консолідованість сектора, відсутність єдиної мережі.

Наступний великий розділ внутрішніх комунікаційних проблем – відсутність самоідентифікації: усередині сектора немає єдиного розуміння «хто ми?»; зовнішнє середовище відчуває труднощі з сприйняттям НКО, оскільки у сектора немає виразної «самопрезентації», цінності сектора НКО не сформульовані досить чітко, вони не просуваються зовні, в т.ч. в нові аудиторії.

Ще одна проблема – відсутність професіоналізму в лавах НКО і нестача харизматичних лідерів, що демонструють приклад громадянської активності, що позначається на невмінні ефективно вести діалог з владою та суспільством. Окремо слід зазначити, що НКО веде діалог із суспільством «згори донизу», розмова йде не на рівних, відсутні механізми зворотного зв'язку із зовнішнім оточенням. В цілому йдеться про невключеність багатьох НКО в новий інформаційний простір.

Наведений вище перелік проблем, безумовно, не є вичерпним. Однак представляє інтерес для аналізу з наступних причин: по-перше, являє собою «концентровану» думку представників великої кількості НКО і, по-друге, відображає широкий спектр «відтінків» проблеми за рахунок різноманітності

формулювань, що дозволяє побачити комунікативні бар'єри з різних точок зору.

Узагальнюючи протиріччя, пов'язані з розвитком третього сектору, можна виділити кілька головних, а саме: закритість НКО з погляду внутрішніх та зовнішніх комунікацій, неефективність комунікаційних майданчиків та механізмів, непрофесіоналізм, непоінформованість про роботу громадських організацій (насамперед з боку головних реципієнтів інформації – громадян) та відсутність довіри до третього сектору. Таким чином, вимальовується ще одна тенденція: явний недолік інформації і загальна необізнаність всіх учасників громадянського суспільства на тлі безпрецедентного розвитку сучасних способів передачі інформації, що не потребують значних фінансових і часових витрат.

Можна зробити попередні припущення щодо її причин. З одного боку, брак інформації та одночасний її надлишок – одна з особливостей сучасної інформаційної епохи, свого роду парадокс, характерний і для інших сфер життя. У цьому зв'язку некомерційному сектору належить знайти свій спосіб ефективно вписатися в нове комунікативне середовище. З іншого боку, що більш важливо – НКО не можуть знайти баланс між побудовою ефективного комунікаційного середовища та внутрішньою конкуренцією. НКО борються один з одним за ресурси (під ресурсами розуміється не тільки і не стільки матеріальний фактор, скільки увага і довіра з боку інших учасників громадянського суспільства) і закривають внутрішню інформацію за прикладом комерційних структур, одночасно втрачаючи ефективність через власну закритість. Очевидно, що збереження подібної ситуації буде значно перешкоджати побудові ефективних комунікацій.

2.2. Чинники розвитку третього сектору

Сучасна ринкова економіка неможлива без масштабного розвитку освіти, науки, охорони здоров'я, культури, спорту та інших галузей, де, з одного боку, створюються умови для творчої праці людини, забезпечується її духовний та

культурний розвиток, а з іншого – існують передумови для переходу до сталого економічного розвитку, покращення добробуту та якості життя населення [1, с. 5].

Некомерційні організації, будучи постачальниками соціально значимих товарів та послуг, відрізняються від інших суб'єктів господарювання здатністю оперативно реагувати на потреби населення та соціальні проблеми суспільства, відображати інтереси різних груп та прошарків, працювати за державним замовленням та через механізми громадського контролю сприяти підвищенню ефективності роботи різних державних служб та судової системи.

На етапі розвитку економіки діяльність некомерційних організацій є джерелом соціальних інновацій, оскільки багато освітніх, інформаційних та управлінських технологій, а також сучасні методи соціальної роботи були вперше запроваджені організаціями некомерційного сектора, а вже потім стали частиною державної та муніципальної політики. Наприклад, конкурси соціальних та освітніх проектів, кризові центри для постраждалих, служби порятунку та допомоги тощо.

Некомерційні організації забезпечують зайнятість та самозайнятість населення шляхом залучення до активної економічної діяльності соціально вразливих груп населення, таких як інваліди, батьки дітей-інвалідів, жінки-домогосподарки, безробітні, люди пенсійного віку тощо.

На основі різноманітності організаційно-правових форм та видів некомерційних організацій стало можливим розширення діяльності державних освітніх установ шляхом функціонування приватних некомерційних установ (наприклад, приватні дошкільні заклади, школи, ліцеї, гімназії, коледжі і т.п.). Це дозволило залучити приватний капітал до реалізації державних програм у сфері освіти і тим самим знизити навантаження на видаткову частину державного бюджету [2, с. 56].

Окрім традиційних галузей соціальної сфери, таких як наука, культура, охорона здоров'я та освіта, некомерційні організації освоюють нові види діяльності. Так, свою активність у реалізації державних програм з пенсійного забезпечення громадян некомерційні організації виявляють шляхом створення

недержавних пенсійних фондів, у сфері захисту професійних інтересів працівників – через профспілки тощо.

Важливу роль у розвитку суспільства грають некомерційні організації, створені у формі громадських рухів та політичних партій. Вони представляють інтереси різних груп та верств населення, забезпечують їм широкі можливості у процесі вироблення та прийняття рішень, що формують громадську думку. Це в свою чергу сприяє формуванню у громадян активної життєвої позиції та формування почуття патріотизму та відповідальності.

Своєрідним імпульсом для розвитку НКО в Україні послужило ухвалення низки законодавчих актів, що регулюють діяльність організацій некомерційного сектора, які певним чином систематизували діяльність некомерційних організацій, що діють у громадських інтересах, а також узаконили основні характеристики цивільно-правового статусу різних видів організацій некомерційного сектора, порядок отримання та використання ними майна [3, с. 8]. Це дозволило сформувати правову основу для розвитку нового сектору економіки – некомерційних організацій.

У сучасних демократичних державах підтримці «третього сектора» економіки, волонтерського та добровольчого руху політична еліта приділяє велику увагу. Традиційно фахівці, зайняті у некомерційному секторі та які беруть участь у волонтерській діяльності, користуються особливою повагою.

У деяких країнах це отримало законодавче закріплення. Так, Конгресом США у березні 2009 р. прийнято «Акт про служіння Америці» (Serve America Act), в якому зазначено, що робота у «третьому секторі» відіграє важливу роль протягом всієї історії США, а участь американців у таких формах суспільної активності, як благодійність та соціальна опіка, є «перлиною національних традицій країни».

У Великій Британії члени королівської родини працюють у ряді соціально орієнтованих некомерційних організацій і курирують деякі з них. Наприклад, принц Вільям патрує близько двох десятків громадських організацій

2.3. Напрями розвитку третього сектору в умовах формування соціально-орієнтованої економіки

До початку війни в Україні відбувалася соціальна реформа, спрямована на включення некомерційних організацій у процес реалізації соціальної політики держави. Урядом розроблялися механізми приватно-державного партнерства у соціальній сфері та способи фінансової підтримки діяльності НКО. Делегація частини повноважень некомерційним організаціям, які мають великий досвід розвитку соціальної сфери, особливо в умовах воєнного стану, дозволяє надавати адресну допомогу на високому рівні, застосовувати індивідуальний підхід до одержувачів допомоги, більш раціонально витратити кошти, що виділяються. За рахунок цього досягається висока якість послуг, що відповідає сучасним запитам населення на якість соціальних послуг.

НКО, які беруть участь у реалізації соціальної політики, також впливають на підвищення рівня життя населення, розвиток некомерційних практик, таких як волонтерство, благодійна допомога, беруть участь у підтримці сфер освіти, мистецтва, охорони здоров'я, спорту, права, стабілізують суспільство.

Найбільш суттєвими проблемами НКО в Україні є нестача матеріальних ресурсів і слабка матеріально-технічна база. Для залучення професіоналів у НКО та навчання співробітників також потрібні кошти, адже без них якість послуг, що надаються, не відповідатиме сучасним запитам суспільства. Важливо відзначити той факт, що некомерційні організації та їхня взаємодія з владою за основними показниками значно відстає від країн Західної Європи, Північної Америки та держав Скандинавії. Нижче наведено таблицю (табл. 2.1), у якій дана порівняльна характеристика значенню НКО для розвитку держави загалом [23].

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика значення НКО для розвитку держави

Значення НКО	В Україні	У розвинутих країнах
Частка НКО у ВВП, %	0,8	6,5
Частка зайнятих у НКО, %	1,2	7,1

Частка соціально-орієнтованих НКО від загального числа НКО, %	12,3	60-70
---	------	-------

Джерело: складено автором на основі [22, с. 74; 23]

Можна виділити трійку країн-прикладів того, як держава має співпрацювати з некомерційним сектором, щоб це приносило користь усім громадянам суспільства та самій державі. До таких країн можна віднести США, Великобританію та Естонію.

У Великій Британії держава для підвищення професіоналізму учасників розробила схему «інтелектуального уповноваження», заснованого на досвіді НКО-постачальника соціальних послуг та на знанні кінцевого результату діяльності. Метод передбачає оцінку керівництвом НКО джерел засобів надання послуг, достатність цих засобів, способи надання допомоги, а також варіанти застосування інноваційного підходу до її надання. Ведеться активна робота з навчання співробітників та створення високопрофесійного прошарку працівників НКО. Підтвердження реалізації цієї реформи взаємодії держави та НКО можна бачити у наступних цифрах. З 2014 року відбулося різке зростання кількості великих благодійних організацій, щорічний дохід яких перевищує 100 млн фунтів стерлінгів. Хоча вони становлять лише 0,02% від загальної кількості організацій, на їхню частку припадає 18,4% надходжень всього сектора [23].

У США частка залученості НКО у формування ВВП становить 7,5%, що навіть більше, ніж середнє значення по розвиненим країнам взагалі. У США державне фінансування некомерційного сектора здійснюється через профільні міністерства (освіти, охорони здоров'я, соціального захисту), сфокусовані на вирішенні соціальних завдань. Уніфіковані для всіх відомств стандарти надання фінансування НКО задаються в ході кращих практик фінансування НКО. Активно використовують напрям фінансової підтримки НКО через такі інструменти, як гранти, державні контракти, податкові пільги. Особливістю реалізації фінансової підтримки НКО є застосування складного у реалізації фінансового механізму ваучера (мається на увазі відшкодування вартості послуг третіми особами). Серед нефінансових інструментів інфраструктурної

підтримки поширення набувають: спрощення реєстрації для НКО; вимоги до прозорості звітності НКО; підвищення кваліфікації НКО; розвиток інфраструктури; підвищення фінансової стійкості шляхом надання позик держави НКО та державних гарантій, компенсацій відсотків за позиками банків для НКО. Такі напрями інфраструктурної підтримки НКО, як «координація» та «участь у процесі прийняття рішень» реалізуються в рамках діяльності інституту Міжсекторного комітету з розвитку громадянського суспільства, який формується з представників держави та НКО, є публічним майданчиком для обговорення державної політики у галузі некомерційного сектору.

Система підтримки НКО в Естонії заснована на принципі чіткого поділу джерел фінансування конкретних програм та розвитку інфраструктури НКО. Так, фінансування профільних програм покладено на профільні міністерства та фонди. Основним державним органом в Естонії, що відповідає за побудову суспільно-державного партнерства з боку держави, є міністерство внутрішніх справ, до функцій якого входять фінансування програм регіонального розвитку НКО, а також участь у розробці та моніторингу програм. У 2007 р. проведено стандартизацію, досягнуто прозорості критеріїв отримання підтримки в рамках прийняття Коду найкращих практик фінансування НКО. Серед інструментів фінансової підтримки використовується стандартний набір: цільові гранти, державні контракти, податкові пільги для НКО та донорів – при фінансуванні сертифікованого списку НКО. В Естонії максимально спрощено реєстрацію: НКО можна зареєструвати навіть по телефону. Діють вимоги щодо прозорості звітності НКО. У 2008 р. створено Національний фонд громадянського суспільства для фінансування навчання, розвитку інфраструктури НКО. Інформаційним майданчиком для НКО та діалогу з державою виступає мережа НКО Естонії (NENO), яка була створена у 1991 р. Стратегія розвитку НКО в Естонії інституціоналізується у рамках концепції розвитку громадянського суспільства, яка вперше була прийнята парламентом Естонії у 2002 р. з ініціативи NENO та міністерства внутрішніх справ [22, с. 75].

Для забезпечення сталого розвитку «третього сектора» в умовах формування соціально-орієнтованої економіки необхідно виробити єдину державну концепцію формування та підтримки «третього сектора». Вона має забезпечити не тільки створення сприятливих організаційно-правових, матеріальних та інших умов для стимулювання розвитку цієї сфери, а й реалізацію низки держпрограм, які передбачають делегування некомерційним організаціям частини функцій надання соціальних послуг населенню.

Це в свою чергу має призвести до переструктуризації «третього сектора» економіки, зростання частки організацій, що надають соціальні послуги населенню, у той час як наразі переважають організації, які прагнуть взяти на себе функції суспільного контролю та експертизи. Переорієнтація некомерційних організацій призведе до зміни ставлення громадян до людей, зайнятих у «третьому секторі».

У всьому світі державне фінансування отримують релігійні організації, як правило, на освітні програми та допомогу соціально незахищеним верствам населення. В Україні інститути традиційних конфесій також могли б отримувати державне фінансування на провадження таких видів діяльності [21, с. 70].

Для досягнення цієї мети пропонується розглянути наступний управлінський алгоритм: створити пул некомерційних організацій-операторів (автономна некомерційна організація – найбільш оптимальна організаційно-правова форма), відповідальних за розподіл грантів за напрямками, та сформувати легітимні експертні групи при АНО.

Подібні структури, що представляють собою «парасолькові» організації, ефективно функціонують у країнах Європейського союзу. Так, у Великій Британії до них належить Асоціація керівників добровільних об'єднань, у ФРН – Союз німецьких неурядових організацій з питань політики розвитку, організація «Біле кільце», у Швеції – «Форум Сід», організація «Врятуємо дітей», у Данії – Данська рада організацій інвалідів, Данська молодіжна рада та ін. [20].

Доцільно передбачити, щоб АНО-оператори виступали як партнери органів виконавчої влади, чий соціальні функції частково (разом із необхідним фінансуванням) можуть бути передані «третьому сектору» в особі соціально орієнтованих НКО. Наприклад, Міністерству освіти та науки України можуть стати підмогою різні форми позашкільної освіти та дитячого оздоровчого відпочинку, Міністерству охорони здоров'я України – установи догляду за хворими та старими, Міністерству спорту України – організації студентського спорту, Міністерству внутрішніх справ України – установи у сфері профілактики злочинності та роботи з потерпілими, тощо

Усі питання, пов'язані з визначенням стратегічних пріоритетів підтримки організацій «третього сектора», а також підготовкою, погодженням та прийняттям рішень з фінансування, куруються Президентом України.

Однією з цілей роботи АНО має стати створення великих загальнонаціональних НКО чи мережевого об'єднання регіональних та міжрегіональних НКО за відповідними напрямками діяльності.

У ході розподілу грантів АНО мають також проводити професійну підготовку організацій «третього сектора», необхідну для кваліфікованого виконання відповідних програм, а згодом – надання державних послуг населенню.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Основною дійовою особою нової економіки буде виступати «третій сектор» - сектор некомерційних організацій, відмінний як від держави, так і від приватного бізнесу. В якості джерел доходів працівників третього сектора виступатиме вторинна зайнятість у ринковому секторі, головним чином секторі послуг, трансферти всіх рівнів державної влади, і навіть благодійність.

Спектр інтересів і сфера діяльності сучасних некомерційних організацій дуже різносторонні. Деякі з таких організацій покликані вирішити певні глобальні суспільні чи соціальні проблеми, інші переймаються за інтереси певної невеликої групи людей. Некомерційних організації мають на меті вирішення проблем духовних, соціальних, культурних, наукових, релігійних, політичних, психологічних тощо.

2. Однозначно визначити роль та функції некомерційного сектора у вітчизняній економіці дуже складно через величезну різноманітність типів НКО, форм та завдань, які вони виконують. У зв'язку з цим у роботі виділено основні, найістотніші функції НКО: економічну, соціальну та інституційну. Разом з тим історичну роль некомерційних організацій у становленні держави добробуту важко переоцінити, оскільки вони ініціюють цей процес знизу, привносячи до суспільних відносин нові елементи самоврядування, акцентуючи пріоритет соціальних та духовних цінностей, формуючи впевненість громадян у паритетності їх статусу щодо держави та соціальних інститутів. Загалом широкий спектр функцій некомерційних організацій дозволяє із синергетичним ефектом забезпечити підвищення суспільного добробуту країни.

3. Узагальнюючи протиріччя, пов'язані з розвитком третього сектора, можна виділити кілька головних, а саме: закритість НКО з погляду внутрішніх та зовнішніх комунікацій, неефективність комунікаційних майданчиків та механізмів, непрофесіоналізм, непоінформованість про роботу громадських

організацій (насамперед з боку головних реципієнтів інформації – громадян)) та відсутність довіри до третього сектору.

4. Особливої актуальності набувають проблеми розвитку некомерційного сектора в умовах формування соціально-орієнтованої економіки. Це пов'язано з тим, що якість ВВП, виробленого в некомерційному секторі, найчастіше вище, ніж у інших секторах економіки. Багато некомерційних організацій націлені на креативну, інноваційну діяльність, застосування нових соціальних, інформаційних та інших передових технологій. Активізація діяльності некомерційних організацій сприяє створенню додаткових робочих місць, зміцненню соціальної та політичної стабільності, формуванню комфортного довкілля, досягненню нової якості економічного зростання. Внаслідок функціонування некомерційного сектора відбувається нарощування освітнього, наукового та творчого потенціалу суспільства, відтворення та примноження суспільного людського капіталу, що має істотний вплив на зростання ВВП у майбутньому.

5. Для забезпечення сталого розвитку «третього сектора» в умовах формування соціально-орієнтованої економіки України необхідно виробити єдину державну концепцію формування та підтримки «третього сектора». Вона має забезпечити не тільки створення сприятливих організаційно-правових, матеріальних та інших умов для стимулювання розвитку цієї сфери, а й реалізацію низки держпрограм, які передбачають делегування некомерційним організаціям частини функцій надання соціальних послуг населенню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артѣомова Т. І. Некомерційна сфера економіки як середовище становлення інститутів розвитку. Вісник Інституту економіки та прогнозування. 2014. С. 2-7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viep_2014_2014_2 (дата звернення: 12.06.2022 р.).

2. Борисова Т. М. Маркетинг некомерційних організацій у розрізі сфер діяльності: теорія і практика: Монографія. Тернопіль: Астон, 2015. 284 с.

3. Волошенко А. В. Корупція як деструктивний чинник економічної безпеки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2016. Вип. 1. С. 6-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2016_1_3. (дата звернення 20.01.2022)

4. Власенко Ю.Г., Власенко Т.О. Тіньова економіка як негативний фактор на шляху до економічного зростання України. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2021. № 2. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2021/105.pdf (дата звернення 20.01.2022)

5. Вплив COVID-19 та карантинних обмежень на економіку України. Кабінетне дослідження. Липень 2020. Громадська організація «Центр прикладних досліджень». 56 с. URL: <https://www.kas.de/documents/270026/8703904/> (дата звернення: 19.02.2022 р.).

6. Гуменна, Ю.Г., Тютюник І.В. Державна політика протидії тінізації економіки: обґрунтування ключових аспектів формування та реалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство . Ужгород: Гельветика, 2018. Вип. 22, Ч.1. С. 83-87. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/22_1_2018ua/19.pdf (дата звернення 15.01.2022 р.).

7. Державна політика детінізації зайнятості: зарубіжний досвід та виклики для України: матеріали круглого столу, Київ, 19 вересня 2019 року. За заг.ред Дубич К.В., Діденко Н.Г., Калініної С.П., Серьогіної Н.О. Київ, ІПК ДСЗУ, 2019. 105 с.

8. Державне регулювання економіки. Розрахункова робота: навч. посіб. для студ., які навчаються за спеціальністю 051 «Економіка» ОПП «Економіка

бізнес-підприємства» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад. М. В. Шашина. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 32 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/42454> (дата звернення 15.01.2022 р.).

9. Дьяченко Я.Я. Засоби державної протидії непродуктивному впливу капіталу за межі України. Наук. пр. НДФІ. 2015. № 2 (71). С. 149-157.

10. Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Київ, 2019. 63 с. URL: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2020/09/CASE_Tax-avoidance.pdf (дата звернення 15.01.2022 р.).

11. Комплексний пакет загальнодержавних антикризових заходів подолання наслідків пандемії та створення передумов до сталого соціально-економічного зростання. Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. Харків. 2020 р. 65 с. URL: https://ndc-ipr.org/media/posts/presentations/COVID_%D0%90%D0%BD%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D1%96_%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B8_Id1cWOb.pdf (дата звернення: 19.02.2022 р.).

12. Гаєк Ф. Економічна політика і верховенство права. Лібералізм: антологія. 2009. С. 762–774.

13. Глобальний аналіз базових макроекономічних показників України (2013–2021 рр.). URL: <http://www.publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovyh-makroekonomichnyh-pokaznykiv-ukrayiny-2013-2018-rr/>. (дата звернення: 30.03.2022 р.).

14. Михайлина З. Дефіцит бюджету та наслідки його існування. Управління соціально-економічним розвитком в умовах глобалізації. С. 62-64. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/4600/1/%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf> (дата звернення: 19.02.2022 р.).

15. Піпченко О.А., Клокова Є.А. Дефіцит державного бюджету України: витоки, наслідки та шляхи подолання. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ ім. В. Стуса. Том 2 №3. 2011. С. 302-309.

16. Смолій Л.В. Методичні засади оцінки ефективності суспільного сектору. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2020. Вип.16. Т.1. С. 29-39. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/aprde/article/view/4506/5010> (дата звернення: 19.04.2022 р.).

17. Сливка О.А. Напрями діяльності організацій некомерційного сектору економіки у забезпеченні людському розвитку. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2015. № 3(2). С. 59-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2015_3%282%29__14

18. Сологуб І. Дефіцит бюджету і госдолг: чому Україні необхідна програма МВФ. Вокс Україна. 2 мая 2020 г. URL: <https://voxukraine.org/ru/defitsit-byudzheta-i-gosdolg-pochemu-ukraine-neobhodima-programma-mvf/> (дата звернення: 19.05.2022 г.).

19. Тіньова економіка в Україні. НБУ. 17 лютого 2020 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini> (дата звернення: 19.04.2022 р.).

20. Резниченко С.В. Правове забезпечення розвитку ринкової економіки. URL:<http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/852/1/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BD%D1%96%D1%87%> (дата звернення: 19.04.2022 р.).

21. Хлебова А. Неприбуткова організація: сутність, види та основні бізнес-процеси. ЕКОНОМІКА І РЕГІОН. Полтава: ПНТУ, 2020. Т. (2(77)). С. 68-76. URL: doi:[https://doi.org/10.26906/EiR.2020.2\(77\).1950](https://doi.org/10.26906/EiR.2020.2(77).1950). (дата звернення: 19.04.2022 р.).

22. Семикіна К.В. Зарубіжний досвід регулювання діяльності некомерційних установ. Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. 2012. №2. С. 73-76

23. Орлова А. Зарубіжний досвід реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. Актуальні проблеми державного

управління. Том 1, №77. 2019. URL: <https://doi.org/10.35432/1993-8330arpa1772019170842> (дата звернення: 18.06.2022 р.).

24. Газуда Л. М., Слюсаренко В.Є. Громадські організації як «третій сектор» економіки. Науковий вісник Ужгородського університету. Вип. 2 (32). С. 77-84.

25. Ільїна М.В. Соціально-економічна роль некомерційних організацій у забезпеченні сталого розвитку суспільства. Механізм регулювання економіки. 2011. №3. С. 28-37.

26. Статистичні дані благодійних фондів. URL: <https://rating.ufb.org.ua/rating/blago-charts> (дата звернення: 26.06.2022 р.).

27. Офіційний сайт Держкомстату України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 26.06.2022 р.).